

Irena Augustyńska-Grzymek, Aldona Skarżyńska, Magdalena Czulowska

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB w Warszawie

ZRÓŻNICOWANIE REGIONALNE WYNIKÓW EKONOMICZNYCH GOSPODARSTW MAŁOTOWAROWYCH

REGIONAL VARIATIONS IN SMALL COMMERCIAL FARM ECONOMIC PERFORMANCE

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, wyniki ekonomiczne, dochód z gospodarstwa rolnego

Key words: agricultural farm, economic effects, farm income

Abstrakt. Zawirowania dziejów Polski spowodowały, że na różnych obszarach kraju zauważalny jest odmienny stopień urbanizacji wsi, inna struktura agrarna gospodarstw rolnych i sposób podejścia do ich prowadzenia. W południowej części kraju (Małopolska i Pogórze) gospodarstwa rolne są na ogół mniejsze obszarowo, a ich użytkownicy często słabiej wykształceni niż na pozostałym obszarze Polski. Jednak jak się okazuje, ekonomiczne wyniki ich gospodarowania bywają lepsze niż gdzie indziej, gdyż niejednokrotnie prowadzą oni chów opłacalnych gatunków zwierząt. Na Pomorzu i Mazurach gospodarstwa są relatywnie duże, ale dominuje w nich zazwyczaj produkcja roślinna, w efekcie ich dochody bywają słabsze niż w regionie Małopolska i Pogórze, zwłaszcza w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych.

Wstęp

W 2004 r. Polska została członkiem Unii Europejskiej. Zaistniał wówczas obowiązek gromadzenia danych rachunkowości rolnej w ramach systemu FADN¹. Na potrzeby tego systemu, a ściślej – przeprowadzenia Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych funkcjonujących w Polsce, obszar kraju podzielono na cztery regiony rolnicze FADN: Pomorze i Mazury (region PL_A), Wielkopolska i Śląsk (PL_B), Mazowsze i Podlasie (PL_C) oraz Małopolska i Pogórze (PL_D). W celu ich wyodrębnienia wykorzystano 7 parametrów statystycznych opisujących czynniki wyznaczające efekty produkcyjne gospodarstw rolnych położonych na określonym terenie, w tym powierzchnię użytków rolnych, liczbę i wydajność krów mlecznych oraz liczbę trzody chlewnej ogółem [Goraj i in. 2009].

Wyniki ekonomiczne gospodarstw rolnych są determinowane wielkością ekonomiczną. W latach 2005–2007 siła ekonomiczna objętych badaniami gospodarstw wynosiła od 2 do 8 ESU². Należały one do dużej zbiorowości liczącej wówczas w Polsce 521 tysięcy gospodarstw indywidualnych, które stanowiły około 22% ogółu prowadzących działalność rolniczą oraz prawie 70% z gospodarstw towarowych uczestniczących w badaniach Polskiego FADN. W 2007 r. zbiorowość ta zajmowała 4,4 mln ha użytków rolnych (UR), tzn. około 31% UR będących w posiadaniu ogółu gospodarstw indywidualnych. Pracowało w niej wówczas ponad 800 tysięcy osób w przeliczeniu na pełnozatrudnionych (w AWU³), co stanowiło niemal 40% ogółu osób pełnozatrudnionych w gospodarstwach indywidualnych [Charakterystyka gospodarstw... 2008, Jasińska, Michalak 2008].

Za najbardziej bezpośredni miernik wyników ekonomicznych gospodarstw rolnych, który świadczy m.in. o kondycji ekonomicznej tych jednostek, uważa się dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego. Innymi miernikami oceny tej kondycji są: produktywność ziemi, wydajność pracy, stopień zadłużenia gospodarstw oraz stopa reprodukcji ich majątku trwałego. Sądzi się, że wyniki tych mierników m.in. są uwarunkowane lokalizacją regionalną gospodarstw.

¹ FADN – System Zbierania i Wykorzystywania Danych Rachunkowych z Gospodarstw Rolnych, występujący w Polsce pod nazwą Polski FADN. Zgodnie z Ustawą (Dz.U. z 2001 r. Nr 3, poz. 20) za jego funkcjonowanie odpowiada IERiGŻ-PIB w Warszawie.

² ESU – ang. *European Size Unit*, pol. Europejska Jednostka Wielkości: 1 ESU odpowiada 1200 euro. Wielkość ekonomiczną gospodarstwa wyrażoną liczbą ESU ustala się dzieląc sumę standardowych nadwyżek bezpośrednich w gospodarstwie przeliczoną na euro przez 1200 [Jasińska, Michalak 2008; Augustyńska-Grzymek, Skarżyńska 2011].

³ Nakłady pracy ogółem (AWU) – całkowite nakłady pracy ludzi w ramach działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego, wyrażone w jednostkach przeliczeniowych pracy, tj. osobach pełnozatrudnionych, czyli w tym przypadku takich, które w ciągu roku kalendarzowego pracowały w ramach tej działalności 2 200 godzin [Jasińska, Michalak 2008].

Podstawowym celem pracy jest porównanie wyników ekonomicznych małotowarowych gospodarstw rolnych pogrupowanych według ich położenia w czterech wyodrębnionych dla Polski regionach rolniczych FADN.

Material i metodyka badań

Badania wykonano na podstawie niepublikowanych danych źródłowych z gospodarstw rolnych, zebranych i przetworzonych w systemie Polski FADN. Pochodziły one z celowo wybranych do badań 527 gospodarstw indywidualnych, pogrupowanych zgodnie z ich lokalizacją w poszczególnych regionach FADN, które w latach 2005-2007 nieprzerwanie gromadziły dane rachunkowe. Ich wielkość ekonomiczna wynosiła od 2 do 8 ESU, gdyż takie gospodarstwa określono w tym opracowaniu jako małotowarowe. Ten sposób doboru obiektów do badań pozwalał na możliwie wiarygodne określenie różnic w wynikach ekonomicznych tych samych, stosunkowo licznych grup małotowarowych gospodarstw rolnych różniących się położeniem regionalnym. Do wyboru próby badawczej niezbędne były dane pochodzące z ankiet IERiGŻ-PIB o dochodach spoza gospodarstwa rolnego rodzin rolników (prowadzonych w tych samych gospodarstwach co rachunkowość FADN). Ich wykorzystanie pozwoliło na zakwalifikowanie do badań wyłącznie jednostek należących do rodzin utrzymujących się tylko z własnego gospodarstwa rolnego. Przyjęcie takiego kryterium dawało bowiem przekonanie, że wyniki badanych obiektów były głównie efektem zdolności zarządczych ich kierowników, a nie np. możliwości finansowania gospodarstwa ze środków wypracowanych poza nim.

Prezentowane wyniki dotyczą średnio lat 2005-2009. Zostały przygotowane na bazie danych rzeczywistych zgromadzonych w latach 2005-2007. Dla lat 2008-2009 wykonano rachunki symulacyjne, gdyż w trakcie tworzenia tego opracowania autorzy nie dysponowali jednostkowymi danymi z tych lat. Rachunki symulacyjne przygotowano w oparciu o dotyczące tego okresu opublikowane dane Polskiego FADN. Na ich podstawie opracowano wskaźniki zmian wybranych parametrów z gospodarstw o takiej samej wielkości ekonomicznej (2-8 ESU) zlokalizowanych w poszczególnych regionach FADN. Średnio dla gospodarstw z wyodrębnionych grup określono m.in. wartość produkcji, koszty i dochody. Obliczono także produktywność ziemi, wydajność pracy, stopień zadłużenia przyjętych do badań jednostek oraz stopę reprodukcji ich majątku trwałego.

Produktywność ziemi, wyznaczona wartością produkcji przypadającą na 1 ha UR oraz wydajność pracy, określana jako wartość produkcji przypadająca na 1 pełnozatrudnionego w gospodarstwie, wykorzystywane są do oceny poziomu intensywności i nowoczesności rolnictwa w badanych gospodarstwach. Stopień zadłużenia, liczony jako procentowy stosunek zobowiązań ogółem do aktywów ogółem, wskazuje na ryzyko finansowe związane z prowadzeniem działalności produkcyjnej. Im wynik tego wskaźnika jest wyższy, tym ryzyko finansowe gospodarowania większe, przy czym w gospodarstwach indywidualnych nie powinien on przekraczać 50% [Goraj, Kulawik 1995]. Stopa reprodukcji, obliczana w tym przypadku jako procentowa relacja inwestycji netto⁴ do aktywów trwałych, informuje o tym, w jakim stopniu odtwarzany jest majątek trwały gospodarstwa. Jeśli wynik tego miernika wynosi od -1,0 do 1,0, oznacza to, że przeprowadzone w gospodarstwach inwestycje pokrywają tylko amortyzację – reprodukcja majątku jest prosta. Jeżeli jednak wynik jest niższy od -1,0, oznacza to, że majątek ulega deprecjacji – reprodukcja jest zawężona. Jeśli zaś wynik jest wyższy od 1,0, to wskazuje, że majątek jest odtwarzany, a zasoby środków trwałych zwiększane, gospodarstwo cechuje się zatem reprodukcją rozszerzoną [Józwiak 2003].

Wyniki przedstawiono w układzie tabelarycznym. Wykorzystano analizę poziomą porównując parametry charakteryzujące gospodarstwa w wydzielonych grupach. Prezentowanych wyników nie powinno się jednak w sposób bezpośredni utożsamiać z przeciętnymi efektami wszystkich położonych w określonym regionie polskich gospodarstw rolnych o wielkości 2-8 ESU.

Wyniki badań

W badanej zbiorowości 527 małotowarowych gospodarstw rolnych najliczniej reprezentowany był region Mazowsze i Podlasie (PL_C), a najrzadziej – Pomorze i Mazury (region PL_A), była to konsekwencja analogicznego zjawiska w całej zbiorowości Polskiego FADN. Średnia wielkość ekonomiczna gospodarstw w poszczególnych regionach była podobna, wahała się od 4,8 ESU w Małopolsce i Pogórzu (region PL_D) do 5,5 ESU na Pomorzu i Mazurach. Znacznie większe zróżnicowanie dotyczyło średniej powierzchni użytków rolnych (UR) – w regionie PL_D areal ten (8,84 ha) był około 2-krotnie mniejszy niż w regionie PL_A, w którym wynosił 16,79 ha (tab. 1).

⁴ Inwestycje netto to przypadająca na dany rok obrachunkowy wartość zakupionych i wytworzonych środków trwałych pomniejszona o wartość sprzedanych i nieodpłatnie przekazanych, powiększona o różnicę w wartości stada podstawowego i pomniejszona o amortyzację [Jasińska, Michalak 2008].

Tabela 1. Podstawowe informacje o wybranych do badań małotowarowych gospodarstwach rolnych (2-8 ESU), pogrupowanych według regionów rolniczych FADN, średnie za lata 2005-2009*

Table 1. Basic information about selected low-commodity farms (2-8 ESU), grouped according to FADN agricultural regions, the average in 2005-2009

Wyszczególnienie/ Specification	Region rolniczy FADN/FADN agricultural region			
	Pomorze i Mazury	Wielkopolska i Śląsk	Mazowsze i Podlasie	Małopolska i Pogórze
Liczba badanych gospodarstw/Number of farms surveyed	65	97	245	120
Wielkość ekonomiczna gospodarstw/Farm size [ESU]	5,5	5,1	5,4	4,8
Powierzchnia użytków rolnych (UR), w tym/ Area of agricultural land, of which [ha]:				
– dodzierżawionych/Leased land [%]	13,5	14,6	18,8	26,1
Powierzchnia odłogów/Fallowed land [ha]	0,15	0,12	0,18	0,18
Nakłady pracy ogółem, w tym/ Total labour input of which [AWU]:	1,67	1,42	1,70	1,69
– pracy własnej/family labour input [FWU]	1,59	1,30	1,61	1,60
Wartość produkcji ogółem, w tym [zł]/ Value of total production, of which [PLN]:	66 983	50 389	48 339	64 186
– roślinna/crop production [%]	44,9	63,5	68,0	41,1
– zwierzęca/livestock production [%]	55,1	36,5	32,0	58,9
Koszty ogółem, z tego [zł]/Total costs, of which [PLN]:	60 422	42 227	38 830	49 553
– bezpośrednie/direct costs [%]	52,3	45,2	42,7	53,8
– pośrednie/indirect costs [%]	47,7	54,8	57,3	46,2
Udział gospodarstw z ujemnym dochodem/ Share of farms with negative income [%]	6,7	12,0	7,2	12,5
Średni wiek kierownika gospodarstwa [lata]/ Farmer average age [years]	41,0	40,0	42,0	42,0
Udział kierowników gospodarstw z wykształceniem rolniczym, w tym/Farmers with agricultural education, of which: [%]	41,5	59,1	41,6	40,5
– wyższym/including college level agricultural education [%]	1,5	7,2	1,6	2,8
Udział gospodarstw z zadeklarowanym następcą rolnika/ Farms with a named successor [%]**	37,4	33,3	33,6	33,3

* dla lat 2005-2007 dane rzeczywiste, a dla lat 2008-2009 dane szacunkowe/ for the years 2005-2007 real data, and for the years 2008-2009 estimated data; ** dotyczy gospodarstw, których kierownik ma 50 i więcej lat/applies to farms, where farmer has 50 or more years old

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych systemu Polski FADN
Source: own calculations based on Polish FADN

Warto dodać, że gospodarstwa z Pomorza i Mazur cechowały się najmniejszym udziałem gruntów dodzierżawionych (13,5%) i odłogów (0,9%) w UR, podczas gdy w jednostkach z Małopolski i Pogórza był on największy, wynosił odpowiednio: 26,1 i 2,0%. O dużym rozdrobieniu agrarnym na południu Polski i znacznie większych obszarowo gospodarstwach rolnych na północy kraju wspominają także m.in. Micha [2009] i Kołodziejczak [2010]. W opinii wielu badaczy rozbieżności w strukturze agrarnej gospodarstw różniących się położeniem regionalnym wynikają w dużym stopniu z odmiennych doświadczeń historycznych, sięgających czasów rozbiorów Polski, a możliwości poprawy tej struktury, zwłaszcza w południowej części kraju, upatruje się głównie w dodzierżawie gruntów.

Analiza nakładów pracy ogółem poniesionych na działalność operacyjną gospodarstwa uwidoczniła, że średnio w gospodarstwach ze wszystkich omawianych grup pracowały niespełna 2 osoby pełnozatrudnione. Wykazano ponadto, że w jednostkach z trzech regionów (PL_A, PL_C i PL_D) nakłady pracy ogółem były niemal identyczne, wynosiły 1,67-1,70 AWU, tylko w regionie Wielkopolska i Śląsk były o 15-16% niższe. Podobne tendencje dotyczyły nakładów pracy własnej, stanowiących 92-95% nakładów pracy ogółem.

Jednostki z Pomorza i Mazur wyróżniły się najwyższą wartością produkcji (ogółem) uzyskaną z gospodarstwa, poniosły jednak najwyższe koszty ogółem (według metodyki FADN), w konsekwencji nie osiągnęły najkorzystniejszego dochodu z gospodarstwa (drugi w kolejności). Najniższym zaś poziomem wartości produkcji, ale też najniższymi kosztami (ogółem) prowadzenia działalności gospodarczej cechowały się obiekty zlokalizowane na Mazowszu i Podlasiu, w efekcie pod względem zrealizowanego dochodu z gospodarstwa uplasowały się na trzeciej pozycji. W obydwu tych regionach (PL_A i PL_C), w porównaniu do dwu pozostałych, niemal 2-krotnie niższy (choć zbliżony względem siebie) był odsetek jednostek z ujemnym dochodem z gospodarstwa.

Najwyższy dochód z gospodarstwa uzyskano w obiektach położonych w Małopolsce i Pogórzu. Analiza wykazała, że był to efekt prowadzenia na relatywnie dużą skalę stosunkowo opłacalnych działalności produkcji zwierzęcej: krów mlecznych i drobiu. Najniższy poziom dochodu z gospodarstwa zrealizowano zaś w regionie Wielkopolska i Śląsk. Miało to związek z największym w zlokalizowanych w tym regionie gospodarstwach udziałem powierzchni użytków rolnych zajętych pod uprawę mniej dochodowych roślin zbożowych, wynoszącym średnio w omawianych latach (2005-2009) prawie 61%. W strukturze wartości produkcji gospodarstw z regionu Małopolska i Pogórze dominowała zatem produkcja zwierzęca, a w jednostkach z Wielkopolski i Śląska – roślinna (tab. 1 i 2).

Średni wiek kierowników gospodarstw we wszystkich regionach był podobny, wynosił 40-42 lata. Kierownicy jednostek zlokalizowanych w regionie Wielkopolska i Śląsk wyróżniali się jednak wyraźnie lepszym wykształceniem w dziedzinie rolnictwa. Poza znacznie wyższym udziałem zarządców z przygotowaniem rolniczym (59,1%), kilkakrotnie większy był wśród nich odsetek osób z wykształceniem rolniczym wyższym (7,2%). Dla porównania, w reprezentatywnej próbie polskich gospodarstw indywidualnych posiadających więcej niż 1 ha UR odsetek kierowników z wykształceniem rolniczym wynosił 47-48%, a udział kierowników z wykształceniem wyższym rolniczym stanowił niecałe 2% [Charakterystyka gospodarstw... 2008]. Można więc przypuszczać, że umiejętności zarządcze kierowników gospodarstw z Wielkopolski i Śląska były większe niż średnio w Polsce. Najkorzystniejszy udział jednostek z zadeklarowanym następcą rolnika stwierdzono natomiast w regionie Pomorze i Mazury.

Tabela 2. Charakterystyka stanu majątkowego, sytuacji finansowej i kondycji ekonomicznej badanych grup gospodarstw rolnych, średnio w latach 2005-2009*

Table 2. Average values of asset, financial and economic indicators of the sampled farms in the period 2005-2009

Wyszczególnienie/Indicator	Region rolniczy FADN/FADN agricultural region			
	Pomorze i Mazury	Wielkopolska i Śląsk	Mazowsze i Podlasie	Małopolska i Pogórze
Aktywa ogółem, z tego [zł]/Total assets, of which [PLN]:	294 992	227 280	236 263	231 146
– trwałe/fixed [%]	87,4	85,2	84,9	86,2
– obrotowe/current [%]	12,6	14,8	15,1	13,8
Zobowiązania ogółem, z tego [zł]/Total liabilities, of which [PLN]:	23 010	5 808	8 851	5 635
– krótkoterminowe/short-term [%]	32,3	45,5	31,0	39,4
– długoterminowe/long-term [%]	67,7	54,5	69,0	60,6
Inwestycje netto [zł]/Net investments [PLN]	-1 622	-6 497	-3 463	-7 286
Produktywność ziemi [tys. zł/ha UR]/Agricultural land productivity [thous. PLN/ha UAA]	4,1	4,7	4,2	7,4
Wydajność pracy [tys. zł/AWU]/Labour productivity [thous. PLN/AWU]	41,3	36,7	29,5	39,1
Stopień zadłużenia/Debt level [%]	8,0	2,6	4,0	2,2
Stopa reprodukcji majątku trwałego/The rate of reproduction of fixed assets [%]	-0,6	-3,7	-1,5	-4,3
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego [zł]/Income from family farm [PLN]	21 053	16 326	19 208	23 216
Udział dopłat do działalności operacyjnej w dochodzie z gospodarstwa/Subsidies to farm operating activities in total income from farming [%]	82,6	55,4	60,0	35,4

* dla lat 2005-2007 dane rzeczywiste, a dla lat 2008-2009 dane szacunkowe/for the years 2005-2007 real data, and for the years 2008-2009 estimated data

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Zauważono, że najwyższą wartością aktywów ogółem cechowały jednostki położone w regionie Pomorze i Mazury, jednak najwyższy był też w nich udział aktywów trwałych w aktywach ogółem, co nie było korzystne. Duży udział środków trwałych w aktywach ogółem utrudniał odtwarzanie wartości majątku, gdyż w trakcie cyklu produkcyjnego środki trwałe tylko część swojej wartości przenoszą na produkt gotowy, w związku z tym do ich odtworzenia potrzeba więcej cykli produkcyjnych. Najkorzystniejsza struktura aktywów, choć niewiele lepsza niż w innych grupach gospodarstw, wystąpiła w jednostkach zlokalizowanych na Mazowszu i Podlasiu. W gospodarstwach tych efektywniej niż w pozostałych wykorzystywano posiadany majątek. Co zaś się tyczy struktury kapitału, w przypadku gospodarstw małowarowych, za optymalny poziom finansowania aktywów kapitałem własnym przyjmuje się zwykle 75%. Z przeprowadzonych badań wynika, że we wszystkich omawianych grupach gospodarstw udział ten był dużo większy, można więc uznać, że badane jednostki za mało korzystały z kredytów (na cele inwestycyjne i bieżące) i w konsekwencji ograniczały swoje możliwości rozwojowe. Było to prawdopodobnie skutkiem tego, że kredyty były dla nich na ogół za drogie i trudno dostępne ze względu na duże wymogi banków odnośnie zabezpieczeń. Pocięszający jest jednak fakt, że w strukturze zobowiązań wszystkich analizowanych grup gospodarstw dominowały kredyty długoterminowe, przeznaczone głównie na inwestycje. Ostatecznie w największym stopniu z kredytów korzystały gospodarstwa z Pomorza i Mazur. Odsetek gospodarstw zadłużonych był w tym regionie największy i wynosił ponad 44%, a kwota ciążących na nich zobowiązań ogółem (23 010 zł) 3- 4-krotnie przewyższała wysokość kredytów zaciągniętych przez gospodarstwa z pozostałych regionów. W efekcie gospodarstwa z Pomorza i Mazur cechowały się najwyższym stopniem zadłużenia, wynoszącym 8,0%. Można zatem stwierdzić, że ich kierownicy mieli największą skłonność do ryzyka, a rezultaty ich zarządzania były lepsze (uzyskali drugi, co do poziomu dochód z gospodarstwa). Pomimo że w jednostkach z regionu Pomorze i Mazury, podobnie jak w gospodarstwach z innych regionów, wartość inwestycji netto była ujemna, to jednak stopa reprodukcji majątku trwałego była najkorzystniejsza, gdyż amortyzacja została w pełni pokryta. Jednostki zlokalizowane na Pomorzu i Mazurach charakteryzowały się także najwyższą wydajnością pracy. Należy jednak zauważyć, że pomimo zrealizowania relatywnie wysokiego dochodu z gospodarstwa, niemal 83% jego poziomu stanowiły dopłaty otrzymane do prowadzonej działalności operacyjnej (tab. 2).

Rozpatrując wyniki badanych gospodarstw, stwierdzono, że jednostki z Małopolski i Pogórza cechowały się najwyższą produktywnością ziemi oraz najmniejszym stopniem zadłużenia (2,2%). Gospodarstwa te najrzadziej korzystały z kredytów. Tylko niespełna 28% z nich było zadłużonych, a wartość ich zobowiązań stanowiła średnio 1/4 analogicznej kwoty odnotowanej w gospodarstwach z Pomorza i Mazur, w których była najwyższa. Niskie wielkości wskaźnika stopnia zadłużenia wskazują na stagnację gospodarstw i niewystarczające działania w kierunku ich modernizacji i rozwoju. Nie dziwi zatem, że wynik stopy reprodukcji majątku trwałego był w tym przypadku najniższy (-4,3%). Proces odtwarzania aktywów trwałych omawianych gospodarstw był wolniejszy niż proces starzenia, majątek ulegał deprecjacji. Jednakże, jak wcześniej wspomniano, w jednostkach tych uzyskano najwyższy dochód z gospodarstwa (23 216 zł), a dopłaty do działalności operacyjnej stanowiły tylko 35,4% jego poziomu.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania uwidoczniły, że sytuacja finansowa oraz wyniki ekonomiczne wyodrębnionych pod względem położenia regionalnego grup małowarowych gospodarstw rolnych różniły się między sobą. Gospodarstwa zlokalizowane na Pomorzu i Mazurach cechowały się wyraźnie wyższą niż pozostałe wartością aktywów i zobowiązań (ogółem) oraz zdecydowanie większym stopniem odtwarzania majątku trwałego. Natomiast jednostki z Małopolski i Pogórza wyróżniały się – w odniesieniu do pozostałych – o około połowę wyższą produktywnością ziemi oraz najwyższym dochodem z prowadzonej działalności, przy czym w zdecydowanej większości został on wypracowany przez użytkowników tych gospodarstw, gdyż udział dopłat do działalności operacyjnej stanowił w tym przypadku 1/3 dochodu. Analiza wykazała jednak, że bez względu na lokalizację, sytuacja gospodarstw o wielkości od 2 do 8 ESU jest trudna i w dłuższej perspektywie trwałość egzystencji większości z nich jest niepewna.

Literatura

- Augustyńska-Grzymek I., Skarżyńska A. 2011: Stan i szanse rozwoju gospodarstw towarowych uznanych za słabe ekonomicznie. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 1. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 81.
- Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2007 r. 2008: GUS, Warszawa, 67, 296-297, 300-301, 306-307.
- Goraj L., Kulawik J. 1995: Analiza finansowa gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 5-12.
- Goraj L., Malanowska B., Osuch D., Sierański W. 2009: Opis realizacji planu wyboru próby gospodarstw rolnych dla Polskiego FADN w 2009 roku. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 4-5.

- Jasińska E., Michalak P.** 2008: Wyniki standardowe uzyskane przez indywidualne gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2006 roku. Cz. I. Wyniki Standardowe. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 4, 8, 15, 27, 47.
- Józwiak W.** 2003: Przewagi komparatywne polskich gospodarstw rolniczych. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 8.
- Kołodziejczak A.** 2010: Modele rolnictwa a zróżnicowanie przestrzenne sposobów gospodarowania w rolnictwie polskim. *Seria Geografia*, nr 90. Wyd. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 112, 122.
- Michna W.** 2009: Projekt regionalnych strategii rozwojowych dla poszczególnych grup gospodarstw rolnych. Wydanie specjalne jubileuszowe. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 72, 83.

Summary

The study highlighted differences in the financial situation and the economic situation of farms with low gross sales value by region. Farms located in Pomorze and Mazury were characterized by significantly higher value of assets and liabilities (in total) than in others regions, and definitely greater degree of reproduction of fixed assets. In Małopolska and Pogórze farms are typically smaller (by economic size and the agricultural land) than in other regions, but their economic results happen to be better because of the profitable production of selected livestock. Results showed, however, that regardless of location, situation of farms whose size ranged from 2 to 8 ESU is difficult and long-term sustainability uncertain.

Adres do korespondencji:

mgr inż. Irena Augustyńska-Grzymek, dr inż. Aldona Skarżyńska, mgr Magdalena Czułowska
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB w Warszawie
ul. Świętokrzyska 20
00-002 Warszawa
tel. (22) 505 47 27, (22) 505 46 03, (22) 505 45 87
e-mail: irena.augustynska@ierigz.waw.pl
aldona.skarzynska@ierigz.waw.pl
magdalena.czulowska@ierigz.waw.pl